

Zakkūm (Tefsīr)
Rāzī, Tefsīr, XXIX, 174-

Zakkūm Afāci,
Alusi, Ruhul-Meānī, XXV, 132
DIA Ktp. 297. 211 ALU-R

Zakkūm Afāci,
Alusi, Ruhul-Meānī, XXIII, 94-95
DIA Ktp. 297. 211 ALU-R

ZAKKŪM POEST KLM

~~Cehennem~~

190 SUBAT 1992

Rāzī, Tefsīr, XXVI, 141-
XXVII, 251

Zakkūm (Tefsīr)
Rāzī, Tefsīr, XXVI, 141-

ZAKKŪM

953. AIF. 11

Et-uluḥṣṣat- VIII, 400

23 EYLÜL 1994

• شجرة الزقوم
حم - أول ص ۳۰۱ و ۳۳۸؛ نالك
ص ۲۵ و ۲۶
ط - ح ۲۶۴۳

Jahum

WENSINCK AREN JEAN, MIFTAHU KUNUZÜ'S-SÜNNE.

Trc: ABDÜLBAKİ MUHAMMED FUAD, BEYRUT 1983. ss . 136 DIA DM NO: 04160.

KISALTMALAR:

بخ = صحيح البخاري، مس = صحيح مسلم، بد = سنن أبي داود، تر = سنن الترمذي، نس = سنن النسائي، مع = سنن ابن ماجه، مي = سنن
الدارمي، ما = موطأ مالك، ز = مسند زيد بن علي، عد = طبقات ابن سعد، حم = مسند احمد بن حنبل، ط = مسند الطيالسي، هش = سيرة ابن
هشام، قد = مغازي الراقي

Z

Zabūr see PSALMS; SCRIPTURE AND THE QUR'ĀN

Zakāt see ALMSGIVING

Zaqqūm

The tree of Zaqqūm, or the cursed tree mentioned four times in the Qur'ān, with three explicit references (Q 37:62; 44:43; 56:52) and one implicit (Q 17:60). Unlike the beautiful trees with clustered fruits in paradise (q.v.; Q 69:23), the good tree of "the good word" (Q 14:24) and the heavenly tree of eternity (q.v.) from which Adam and Eve (q.v.) were prohibited to eat (Q 20:120), the tree of Zaqqūm stands out as the ugliest and the most terrifying tree described in the Qur'ān (see TREES; AGRICULTURE AND VEGETATION). It grows at the bottom of hellfire (see HELL AND HELLFIRE), its blossom (*tal'uhā*) like "devils' heads" (Q 37:64-5), is "bitter in taste, burning in touch, rotten in smell (q.v.), black in appearance. Whoever eats from it cannot tolerate its [revolting] taste and therefore is forced to swallow it" (Rāzī, *Tafsīr*, xxix, 174; see FOOD AND DRINK).

The one possible implicit reference to Zaqqūm is very brief and speaks of *al-shajarata l-mal'unata fi l-Qur'an*, "the tree cursed in the Qur'ān" (Q 17:60) being a "trial (q.v.) for men." The majority of the commentators (see EXEGESIS OF THE QUR'ĀN: CLASSICAL AND MEDIEVAL), and the translators following suit (see TRANSLATIONS OF THE QUR'ĀN), take for granted that *al-shajarata al-mal'unata* is the tree of Zaqqūm (Ṭabarī, *Tafsīr*, xv, 113-15). In explanation of its description as a trial (*fitna*, Q 17:60; 37:63), the commentators often relate the story that, when the tree of Zaqqūm was mentioned for the first time in the Qur'ān, the unbelievers (see BELIEF AND UNBELIEF) were skeptical about a tree growing "at the bottom of hellfire" (Q 37:64; see UNCERTAINTY), and said: "One day Muḥammad claims that hellfire burns stones (see STONE), and the next day that it grows trees!" Thus, according to the commentators, it is indeed a trial for men: on the one hand, the believers will accept that God is capable of creating a tree that does not burn in the blazing flames of hellfire and that it will be one of many punishments for the unbelievers (see REWARD AND PUNISHMENT) and, on the other hand, the unbelievers will not believe in it and will

ments evoked additional connotations. Among these one may suggest that fruit-bearing trees were recharged with ancient connotations of fertility, conveyed blessings to the deceased in the afterlife and had associations with Paradise. Flowers seem to have conveyed notions of well-being, while arches and arcades, because of their formal resemblance to the *mihrāb* [q.v.], were occasionally charged with religious symbolism. As in the domes of Late Antiquity, which were decorated with whorls and stars, domes were now given cosmological symbolism, transforming a cupola or ceramic bowl into the vault of heaven. This is further enforced by Persian poems, in which the vault of heaven is called *fās-i nigūn* lit. "upturned bowl", i.e. "heaven", or *fās-i sipihr* "bowl of heaven". Other ornaments with metaphoric qualities are fish and water creatures (Plate VIII, Fig. 9), imitations of jewellery, or animal wheels. It has, however, to be reiterated that our quest for understanding the meaning of ornaments is still at its beginning and awaits future studies in depth.

Bibliography: E. Baer, *Islamic ornament*, Edinburgh 1998. Cf. G. Necipoğlu, *The Topkapı scroll. Geometry and ornament in Islamic architecture. With an essay on the geometry of the muqarnas by Mohammad al-Asad*, The Getty Center for the History of Art and the Humanities, Santa Monica 1995. (EVA BAER)

ZĀKHŪ, local pronunciation *Zākhō*, a Kurdish town on the Lesser *Khābūr* river [q.v.] in northern 'Irāk, situated about 8 km/5 miles from the Turkish border and 20 km/12 miles from the Syrian border (lat. 37° 2' N., long 42° 8' E.). It became world-famous after the Gulf War (1990) when thousands of Kurdish refugees, fearing retaliation by the 'Irākī army, tried to escape to Turkey but eventually were resettled in *Zākhū* or near it; as a result, by 1992 *Zākhū*'s population rose to about 350,000 (?), compared to only about 30,000 (?) in 1950.

In addition to the largely Kurdish Muslim population, *Zākhū* had also a Christian community (Nestorians and Chaldaeans, Armenians, etc. totalling ca. 5,000 persons in 1992), and a Jewish community (about 350 families before their emigration en masse to Israel in the early 1950s). However, according to the table in M. Chevalier, *Les montagnards chrétiens du Hakkari*, 285, the estimates of various travellers vary widely. Each community lived usually in a separate quarter, close to its house of worship (4 churches, 2 synagogues, and a few mosques). The Kurds spoke the *Kurmāndjī* dialect of Kurdish [see *KURDS*, *KURDISTĀN*. v.], whereas the Christians and the Jews spoke Neo-Aramaic, each community having its own dialect. *Zākhū*'s commercial and communal life centred around the river, which was, before the advent of motorised vehicles, the main route for the transport of materials from central *Kurdistān* to the Tigris plains, so that *Zākhū* was an important shipping centre. About seventy Jewish families in the town were loggers and raftsmen who transported goods and wood to *Mawṣil* and beyond on large rafts made of logs tied together alone or over inflated sheepskins [see *KELEK*]. Other typical occupations included peddlers, butchers, weavers (mostly Christians), dyers (Jewish), shop owners (mixed), carpenters, farmers (mostly Kurds), teachers and government officials (mostly Christians). *Zākhū* may be an old town, and probably identical with the *bēt zākhū* ("House of Victory") mentioned in an 11th-century Syriac manuscript (Budge, 183; cf. Fiey, 261, 880: "B[ēt] Zāhō"). *Zākhū* has three modern bridges, but a fourth one, made of huge stones and associated with a legend, is popularly assumed to be from the 'Abbāsīd period. The oldest syna-

gogue there had an inscription dated 5568 (= 1798). Social and commercial relations between the communities were generally good, with the Jews feeling secure under the protection of the local *Shemḏin aghas*.

Bibliography: E.A. Wallis Budge, *The histories of Rabban Hōrmīzd the Persian and Rabban Bar-Idā*, London 1902, 183; D.N. MacKenzie, *Kurdish dialect studies*, London 1962, ii, 347-67 (Kurdish texts and legends about *Zākhū*); J.M. Fiey, *Assyrie chrétienne*, Beirut 1965-8, see index, 880; Y. Sabar, *The folk literature of the Kurdistan Jews. An anthology*, New Haven 1982 (introd. includes details of Jewish life in *Zākhū*); M. Chevalier, *Les montagnards chrétiens du Hakkari*, Paris 1985; Sabar, *The Christian Neo-Aramaic dialects of Zakho and Dihok*, in *JAOS*, cxv (1995), 33-51 (includes report of visit after the Gulf War).

(Y. SABAR)

AL-ZAKKĀK, 'ALĪ B. AL-ĶĀSIM b. Muḥammad al-Tudjībī al-Fāsī, Abu 'l-Ḥasan (d. 912/1507), famous Mālikī jurist, whose *laqab* is explained in the sources as being unconnected with the trade of making skin vessels for holding wine. He studied *Khalīl's Mukhtaṣar* with Muḥammad b. Ḳāsim al-Ḳawrī al-Miknāsī al-Fāsī (d. 872/1468) and al-Mawwāḳ al-Gḥarnāfī (d. 897/1492), whose *al-Tādj wa 'l-iktīl* he also transmitted. Al-Zakkāk is the author of an *urđūza* [see *RADJAZ*] in which he explained the basic principles of the Mālikī legal school, entitled *al-Manḥađj al-muntakhab ilā uṣūl al-madḥhab* (ms. National Library of Madrid); a commentary was written by Mayyāra (d. 1072/1662). He also wrote a famous *Lāmiyya*, known as *al-Zakkākīyya*, of which many mss. are preserved. It was edited by Merad ben Ali, *La Lamiya ou Zaqqaqiya du jurisconsulte marocain Zaqqaq, manuel marocain de jurisprudence musulmane*, Casablanca 1927; a commentary was written by Aḥmad al-Mandjūr (d. 995/1587). The *Lāmiyya* shows the existence of solutions in which the 'amal fāsī was adopted. In the last years of his life, al-Zakkāk was *khāṭīb* in the mosque of al-Andalus at Fās. Some of his descendants were also famous scholars.

Bibliography: Ibn al-Ḳāđī, *Djadhwat al-iktibās*, ii, 476-7, no. 532, and *Durrat al-ḥidāil*, iii, 252; Aḥmad al-Mandjūr, *Fihris*, Rabat 1976, 57; Aḥmad Bāba, *Nayl*, 211; Ben Cheneb, *Étude*, 123-4, no. 70; Brockelmann, II, 264; S II, 376; Ziriklī, iv, 320; Kaḥḥāla, vii, 169; J. Berque, *Ville et université. Aperçu sur l'histoire de l'école de Fès*, in *Revue Historique du Droit Français et Étranger*, lxiv, no. 116 (1949), 90; M. Hajji, *L'activité intellectuelle au Maroc à l'époque Sa'īdide*, 2 vols. Rabat, 1976-7, i, 171; F. Rodríguez Mediano, *Familias de Féz (siglos XV-XVII)*, Madrid 1995, 62, 199, 225, 260-1.

(MARIBEL FIERRO)

ZAKKŪM (A.), a tree that figures in Islamic eschatology as growing in Hell, with bitter fruit which the damned are condemned to eat. It is mentioned in the *Qur'ān* three times (XXXVII, 60/62; XLIV, 43; LVI, 52).

The lexicographers explain it as an evil-smelling tree that grows in the Tihāma, but also as a medically beneficial one that grows in the Jordan valley around Jericho; and as a foodstuff of the Arabs, composed of fresh butter with dates (see Lane, 1239a-b). Richard Bell, *The Qur'ān translated*, ii, 556 n. 1, cited as a parallel the same word in Syriac meaning "the hogbean"; Bell must have taken from Payne Smith, *Thesaurus Syriacus*, col. 1148, *zkw̄m' / zākōmā*, citing the agricultural treatise *Geoponika*, 115 l. 20, in which *zkw̄m'* are something dried in front of a fire before eating, and where the word is probably a corruption of *kwm'*

زفر بن النعمان

[مشرك] قرار داده ایم. آن درختی است که از بن جهنم می روید. میوه اش گویی کله های شیاطین است. آنگاه ایشان خورنده از آنند، و پر کننده شکمهای خویش از آن. سپس به دنبال آن برای آنان آمیزه ای از آب جوش هست. آنگاه باز گشتگانشان [به سوی] دوزخ است (صافات، ۶۲ - ۶۸). بار دوم: ... ان شجرة الزقوم، طعام الأنیم. کالمهل یغلی فی البطون، کغلی الحمیم = همانا درخت زقوم، خوراک گناهکار [ان] است، که مانند فلز گداخته در شکمها می جوشد. مانند جوشیدن آب گرم (دخان، ۴۳ - ۴۶). بار سوم: «ثم انکم ایها الضالون المکذبون. لا کلون من شجر من زقوم. فمالنون منها البطون. فشاربون علیه من الحمیم. فشاربون شرب الهیم. هذا نزلهم یوم الدین. = سپس شما ای گمراهان دروغ انگار [و اهل انکار]، خوردگان از درخت زقومید، و شکم انباران از آن؛ و بر آن آب جوش آشامید؛ و مانند نوشیدن شتران عطش زده. این پیشکش آنان در روز جزا است (واقعه، ۵۱ - ۵۶). راغب اصفهانی، در معرفی زقوم، با اجمال و ایجاز تمام می نویسد: زقوم عبارت است از خوراکیهای ناپسند در آتش دوزخ. (مفردات، ذیل «زقوم»). ابو علی طبرسی در مجمع البیان آورده است: فطرب [نحوی و لغوی بلند آوازه] بر آن است که زقوم درختی است [بامیوه] تلخ، و در سرزمین تهامه می روید.

ابومسلم بحر اصفهانی، از مفسران و متکلمان صاحب نظر معتزلی گوید از ظاهر عبارت / عبارت قرآنی چنین بر می آید که عربها [ی معاصر با زمانه نزول قرآن کریم] آن را نمی شناختند، برای همین است که آیات بعدی، در صورت صافات، در جهت تفسیر و روشن ساختن آن است (مجمع البیان، ذیل آیات ۶۲-۶۸ سورة صافات و نیز ← مفردات القرآن فی مجمع البیان، تدوین الیاس کلانتری که مجموعه ای مدون از بحث های وازگانی و وازه پژوهی تفسیر گرانسنگ مجمع البیان است) و از تفسیرهای کهن فارسی، کمتر تفسیری به تفصیل و روشنی و دقت تفسیر ابوالفتوح رازی در معرفی زقوم و شرح مبسوط و روشنگر آیات، و رفع مشکلات لفظی و معنایی آنها بحث کرده و می نویسد... و زقوم میوه درختی است به غایت مرارت و تلخی و غایت شدت و کراهت. و اصله من قولهم تزقم الطعام، اذا تناوله علی تکره و مشقة [و اصل آن از تعبیر تزقم غذا، یعنی با زور و ناگواری و مشقت خوردن آن است]. و گفتند درختی باشد تلخ، متن الرائحة [بسیار بد بو]. / انا جعلناها فتنه للظالمین ما این درخت را به فتنه و آزمایش ظالمان و کافران کردیم [بیدید آوردیم] در تشدید و تکلیف، قتاده گفت وجه فتنه [= دلیل فتنه نامیدنش] آن بود که ایشان گفتند: این محال است که محمد [ص] می گوید [که] در دوزخ درختی باشد

تفش بر آب، پله پله تا ملاقات خدا، زندگی و اندیشه و سلوک مولانا جلال الدین رومی، پیر گنجیه در جستجوی ناکجا آباد، از گذشته های ادبی ایران، روزگاران، ۳، جلد، در قلمرو وجدان، حکایت همچنان باقی است.

پس از مدتی بیماری و تحمل درد و رنج طاقت فرسای آن خورشید عمر استادر در شهریور ۱۳۷۸ غروب کرد و پیکر پاکش را در بهشت زهرا به خاک سپردند. از استاد فرزندی به جز شاگردانش برجای نمانده است.

منابع: ارمغانی برای زرین کوب؛ یادداشتها و اندیشه ها مقدمه استاد بر کتابهای منتشر شده خود درخت معرفت و گفتگو با استاد و همسرانشان حسن جمشیدی

زفر بن النعمان ابوالزهر عجلی کوفی، از جمله راویان حدیث شیعیه. وی از محضر حضرت امام صادق (ع) کسب فیض کرده و در زمرة اصحاب آن جناب یاد گردیده است.

منابع: رجال، طوسی، ۲۰۱؛ مجمع الرجال، ۵۳/۳؛ جامع الرواة، ۳۳۰/۱؛ تنقیح المقال، ۴۴۷/۱؛ اعیان الشیعة، ۶۱/۷؛ مجمع رجال الحدیث، ۲۶۸/۷. سید مهدی حائری

زفر بن الهذیل بن قیس ابوالهذیل تمیمی عنبری کوفی (م ۱۵۸ق)، از جمله محدثان و فقهای عامه بوده که از محضر حضرت امام صادق (ع) کسب فیض نموده، و شیخ برقی و شیخ طوسی او را در عداد اصحاب آن جناب ذکر کرده اند، وی از شاگردان خاص ابوحنیفه و از پیروان مکتب او در قیاس بوده، و نقل شده که در اواخر عمر از رأی خود برگشت و یکباره از مردم کناره گرفت، و به عبادت پرداخت. چند تن از صاحب نظران سنی او را مورد وثوق شمرده اند، او در شهر بصره وفات یافت.

منابع: رجال، برقی، ۲؛ رجال، طوسی، ۲۰۱؛ جامع الرواة، ۳۳۰/۱؛ اعیان الشیعة، ۶۱/۷؛ مجمع رجال الحدیث، ۲۶۸/۷. سید مهدی حائری

✓ زقوم (بر وزن قیوم) کلمه ای است قرآنی، که سه بار در قرآن کریم، دو بار با الف و لام (الزقوم) و یک بار بدون الف و لام به کار رفته است. بار اول: اذلک خیر نزلآم شجرة الزقوم. انا جعلناه فتنه للظالمین. آنها شجرة تخرج من اصل الجحیم. طلعه کانه رروس الشیاطین. فاءنهم لا کلون منها فمالنون منها البطون. ثم ان لهم لشویاً من حمیم. ثم ان مرجعهم لالی الجحیم... = آیا این پیشکش بهتر است یا درخت زقوم؟ ما آن را مایه عذاب ستمکاران